

УДК 349.422

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.78>

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ: ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ, ЗЕМЕЛЬНІ СПОРИ ТА ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА

Харитонова Т.Є.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-7998-5089

Григор'єва Х.А.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0001-7659-2178

Харитонова Т.Є., Григор'єва Х.А. Післявоєнне відновлення сільськогосподарських земель: правові перспективи, земельні спори та державна підтримка.

Відновлення сільськогосподарських земель є динамічним та комплексним явищем, побудованим на тісній взаємодії хімічних, фізичних та біологічних процесів, що прискорюються та скеровуються за допомогою цілеспрямованих організаційно-правових заходів. Оскільки уже протягом майже трьох років земля використовується як простір для воєнних заходів, вона страждає від цілої низки негативних факторів, що здійснюють потужний синергетичний ефект: ґрунти забруднюються різноманітними речовинами; землі засмічуються вибухонебезпечними предметами та іншим воєнним сміттям; ландшафт змінюється через зведення фортифікаційних споруд, риття окопів, внаслідок ударів, обстрілів тощо. Післявоєнне відновлення таких сільськогосподарських земель має власні суттєві особливості, пов'язані із техногенним походженням порушень, потенційною небезпечністю виявлених забруднень та високою вартістю проведення відновлюваних робіт. При цьому відповідні заходи відновлення лежать у площині не лише приватних інтересів конкретних землевласників та землекористувачів – вони є сферою цілком визначених суспільних інтересів.

Юридичне питання післявоєнного відновлення сільськогосподарських земель розглянуто в трьох взаємопов'язаних аспектах: 1) у *теоретичному аспекті* – визначено ознаки самостійності розмінування як окремого різновиду основних заходів відновлення земель та запропоновано відобразити цю особливість у законодавстві, чим підкреслити та посилити інтеграцію земельного, аграрного, екологічного законодавства та законодавства про протимінну діяльність; 2)

у *практичному аспекті* – окреслено потенційні підстави для виникнення спорів у сфері післявоєнного відновлення земель та встановлено зв'язок між ступенем диспозитивності законодавчого забезпечення та вірогідністю компромісного вирішення таких спорів у порядку медіації; 3) у *протекційному аспекті* – виявлено та охарактеризовано сучасні механізми державної підтримки відновлення земель, що найбільше постраждали в результаті ведення бойових дій (надання податкових пільг, дотацій, часткової компенсації витрат на розмінування). Зроблено висновок про необхідність розробки системного спеціального законодавчого забезпечення відносин із післявоєнного відновлення сільськогосподарських земель із урахуванням указаних аспектів цієї багаторівневої проблеми.

Ключові слова: відновлення земель, землі сільськогосподарського призначення, земельні спори, медіація, розмінування, державна підтримка, земельні правовідносини, земельне законодавство.

Kharytonova T.E., Hryhorieva K.A. Post-war restoration of agricultural land: legal perspectives, land disputes and state support.

The restoration of agricultural land is a dynamic and complex phenomenon, built on the close interaction of chemical, physical and biological processes, which are accelerated and directed with the help of purposeful organizational and legal measures. Since the land has been used as a space for military operations for almost three years now, it suffers from a number of negative factors that have a powerful synergistic effect: the soil is polluted by various substances; lands are littered with explosive objects and other war debris; the landscape changes due to the construction of fortifications, digging trenches, as a result of

strikes, shelling, etc. The post-war restoration of such agricultural lands has its own significant features related to the man-made origin of the violations, the potential danger of the detected pollution and the high cost of restoration works. At the same time, the relevant restoration measures lie in the plane of not only the private interests of specific landowners and land users – they are the sphere of well-defined public interests.

The legal issue of the post-war restoration of agricultural lands is considered in three interrelated aspects: 1) in the theoretical aspect - the signs of the independence of demining as a separate type of the main measures of land restoration are determined and it is proposed to reflect this feature in the legislation, in order to emphasize and strengthen the integration of land, agrarian, and environmental legislation and legislation on mine action; 2) in a practical aspect, the potential grounds for the emergence of disputes in the field of post-war land restoration are outlined and the connection between the degree of dispositiveness of the legislative provision and the probability of a compromise solution of such disputes in the mediation procedure is established; 3) in the protective aspect – modern mechanisms of state support for the restoration of lands most affected by hostilities (provision of tax benefits, subsidies, partial compensation for demining costs) were identified and characterized. It was concluded that there is a need to develop a systemic special legislative support for relations with the post-war restoration of agricultural land, taking into account the specified aspects of this multi-level problem.

Key words: land restoration, agricultural land, land disputes, mediation, demining, state support, land legal relations, land legislation.

Постановка проблеми. Відновлення сільськогосподарських земель – поняття багатоаспектне і міждисциплінарне. Воно описує динамічне та комплексне явище, побудоване на тісній взаємодії хімічних, фізичних та біологічних процесів, що прискорюються та скеровуються за допомогою цілеспрямованих організаційно-правових заходів. Унаслідок інтенсивної господарської діяльності, негативних кліматичних змін, кризових явищ в екосистемах, техногенних забруднень тощо землі швидко втрачають свої цінні властивості, набуті в результаті багатого еволюційного процесу. Ситуацію різко погіршують такі масштабні потрясіння як ведення воєнних дій. Оскільки земля використовується як простір для воєнних заходів, вона страждає від цілої низки негативних факторів, що здійснюють потужний синергетичний ефект: ґрунти забруднюються різноманітними речовинами; землі засмічуються вибухонебезпечними предметами та іншим воєнним сміттям; ланд-

шафт змінюється через зведення фортифікаційних споруд, риття окопів, внаслідок ударів, обстрілів тощо.

Післявоєнне відновлення таких сільськогосподарських земель має власні суттєві особливості, пов'язані із техногенною природою впливу, потенційною небезпечністю виявлених забруднень та високою вартістю проведення відновлюваних робіт. При цьому відповідні заходи відновлення лежать у площині не лише приватних інтересів конкретних землевласників та землекористувачів – вони є сферою цілком визначених суспільних інтересів (наприклад, у збереженні стабільного аграрного виробництва, у підтриманні продовольчої безпеки населення, у гарантуванні екологічної безпеки продукції тощо). У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є питання щодо законодавчого забезпечення післявоєнного відновлення сільськогосподарських земель із урахуванням об'єктивних особливостей цього процесу.

Аналіз сучасного стану досліджень. Проблемами правового забезпечення відновлення земель у мирний, воєнний та післявоєнний час займалися багато визнаних учених, серед яких слід назвати Н.С. Гавриш [1], М.А. Дейнегу [2], О.В. Донець [3], В.М. Єрмоленка [4], Г.С. Корнієнко [5], П.Ф. Кулинич [6], Т.В. Курман [7], А.Л. Місінкевич [8], Т.С. Новак [9], В.В. Носіка [10], С.В. Шарапову [11], М.В. Шульгу [12] тощо. Найбільш фундаментально ця проблематика розкрита в докторській дисертації Т.В. Лісової на тему «Теоретичні проблеми правового забезпечення відновлення земель» (2021). На основі цієї важливої роботи протягом 2022–2024 років було сформовано низку ґрунтовних напрацювань щодо особливостей відновлення сільськогосподарських земель у післявоєнних умовах. Це дозволяє стверджувати про поступове створення певного теоретико-методологічного фундаменту для належного правового забезпечення цих процесів, однак він потребує подальшого удосконалення. Зокрема, малодослідженим залишається питання щодо особливостей земельних спорів даної категорії та протекційного супроводу відновлювальних процесів.

У зв'язку з цим **метою даної статті** є виявлення правових перспектив забезпечення післявоєнного відновлення сільськогосподарських земель у контексті запобігання виникненню земельних спорів або їх вирішення, а також формування державної підтримки відновлювальних заходів.

Виклад основного матеріалу. Окреслена нами проблематика не є однорідною, у зв'язку з чим дане дослідження буде побудоване з трьох блоків: а) щодо теоретико-правових перспектив перегляду законодавчого забезпечення відновлення земель з огляду на воєнні обставини; б)

щодо особливостей земельно-правових спорів нової категорії, яка з'явиться паралельно із подальшим розвитком земельно-відновлюваних відносин; в) щодо правових механізмів державної підтримки процесів післявоєнного відновлення сільськогосподарських земель. Обрана структура дослідження дозволить розкрити теоретичну, практичну та протекційну складові комплексної проблеми відновлення сільськогосподарських угідь у поствоєнних умовах.

Теоретико-правові питання. Опираючись на дослідження Т.В. Лісової, відновлення земель розуміється як «законодавчо забезпечена система заходів, спрямованих на повернення землям їх первісного якісного стану, погіршеного через дію антропогенних або природних (стихійних) чинників, втраченої здатності виконувати ними певні функції, що впливають з їх основного цільового призначення, належного стану порушених земель шляхом здійснення їх рекультивативної, консервації земель деградованих і малопродуктивних, меліорації земель та інших заходів, передбачених законодавством» [13]. До основних заходів відновлення земель учена відносить рекультивативну, консервацію та меліорацію. Проте, аналізуючи об'єктивну ситуацію, що склалася наразі в Україні, необхідно визнати, що відновлення земель виходить за рамки класичного розуміння, запропонованого доктриною та цілком прийнятним за звичайних невоєнних обставин. Потреба спочатку розмінувати значні території (і лише після цього здійснювати наступні заходи відновлення) ускладнює вітчизняні реалії ведення сільського господарства та зумовлює необхідність перегляду традиційних методологічних засад у цій частині.

Зокрема, доцільним може бути передбачення у законодавстві окремого різновиду відновлення земель – протимінного обстеження та розмінування. Така пропозиція обґрунтовується наступними аргументами.

По-перше, очікувана масштабність таких заходів у післявоєнних умовах вимагає особливого правового забезпечення окреслених відносин. Мова йде не про швидку операцію на обмеженій ділянці території. Як зазначається у відкритих аналітичних джерелах, станом на початок 2024 року в Україні потенційно замінованими були 174 тис. кв. км земель, що складає близько третини території нашої держави. Понад 512 тис. га сільськогосподарських угідь підлягають першочерговому обстеженню та, за потреби, очищенню і розмінуванню [14]. Тобто, планомірне обстеження та розмінування стане одним із найбільш поширених заходів відновлення земель в Україні на найближче десятиріччя. Звичайно, високий ступінь затребуваності таких заходів вимагає розробки належного законодавчого забезпечення відповідної діяльності.

По-друге, характерною є неможливість однозначно ідентифікувати розмінування як один із відомих наразі різновидів відновлення земель. Дійсно, при більш ретельному аналізі стає очевидним, що протимінне обстеження сільськогосподарських земель та їх розмінування не можна порівнювати із класичною рекультивативною через значні відмінності за інтенсивністю, небезпечністю та механічним характером проведення. Рекультивативна як відновлення попереднього стану земельної ділянки проводиться, наприклад, у випадках некритичного забруднення або засмічення території, у разі необхідності відновити рельєф, змінений внаслідок проведених робіт, тощо. Тобто поняття рекультивативної та розмінування є подібними за своєю метою – очищення земельної ділянки та відновлення її попереднього стану. Однак відмінності між ними зумовлені особливим характером протимінної діяльності, врегульованої спеціальним Законом України «Про протимінну діяльність в Україні» від 06.12.2018 року.

Так само поняття консервації земель також не може поглинути собою розмінування, оскільки мета і спосіб їх проведення абсолютно різні. «Псевдоконсервативні» заходи можна простежити на етапі до проведення протимінного обстеження, коли земельні ділянки є небезпечними для використання в господарській діяльності, і через це вони фактично виключені з активного обробітку. Однак, звичайно, такий режим тимчасового «карантину» відрізняється від класичної консервації, позаяк остання має власний нормативно закріплений порядок оформлення та проведення (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку консервації земель» від 19 січня 2022 року № 35).

Меліорація як третій виділений вид основних заходів відновлення земель передбачає «комплекс гідротехнічних, культуротехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних, інших меліоративних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь» (Закон України «Про меліорацію земель» від 14.01.2000 року). Меліоративні заходи визначають цілеспрямований вплив на земельну ділянку з метою, передусім, збереження або підвищення її показників родючості. Для розмінування таке завдання є побічним, а не основним.

Таким чином, можна простежити, що серед доктринально виділених основних заходів відновлення земель немає жодного, який би повноцінно охопив відносини щодо протимінного обстеження та розмінування сільськогосподарських земель. Унаслідок цього законодавство

про протимінну діяльність не має належної інтеграції із сучасним земельним законодавством. У зв'язку з цим пропонується виділити на законодавчому рівні новий різновид відновлення земель, що пов'язаний із післявоєнним розмінуванням, та розробити належне правове забезпечення відповідних відносин із урахуванням земельно-правової, аграрно-правової та еколого-правової специфіки.

Земельні спори. Проблеми відновлення сільськогосподарських земель найяскравіше проявляються у спірних ситуаціях. Вітчизняна юридична доктрина приділяє значну увагу питанням земельно-правових спорів. Зокрема, одним із універсальних визначень земельного спору є дефініція, сформульована Л.В. Лейбою, в якій земельний спір розуміється як особливий вид правових відносин (різновид конфлікту), в основі яких знаходяться розбіжності суб'єктів, що проявляються в процесі виникнення, реалізації, зміни або припинення земельних прав, їх охорони (захисту) у зв'язку з порушенням прав законних інтересів (чи їх визнанням) власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому числі й орендарів земельних ділянок та інших суб'єктів земельних правовідносин [15].

На нашу думку, цілком вірогідним може стати поширення спірних ситуацій щодо юридичної долі найбільш постраждалих земельних ділянок, відновлення яких не може обмежуватися лише розмінуванням, а потім рекультивацією та меліорацією. Наприклад, особливо сильно деградовані території доцільно після очищення від воєнних залишків піддати консервації з метою поглибленого і тривалого відновлення. Доцільність такого заходу може викликати питання у законних землекористувачів, що прагнуть продовжити обробіток таких земель (зокрема, орієнтуючись на пріоритетну та підвищену державну підтримку).

Між землевласниками та землекористувачами потенційно можуть виникати спори щодо понесення витрат на післявоєнне відновлення земель. Зокрема, питання може бути інтерпретоване так: чи лежить на комусь із них (власникові та користувачеві) юридичний обов'язок відновлювати земельну ділянку в післявоєнних обставинах, або ж вони мають поділити понесені витрати за взаємною домовленістю. Додатковим продовженням окресленого питання може бути спірна ситуація щодо виникнення певних додаткових прав: чи дає понесення необхідних витрат на відновлення сільськогосподарських земель підстави для змін у правах та обов'язках сторін земельних договорів.

Не менш важливим та досить болючим може стати питання щодо імперативності післявоєнного відновлення земель. Наприклад, у випадку небажання або неможливості через фінансові

чи інші обставини здійснювати такі заходи певні земельні ділянки можуть залишатися із поствоєнним забрудненням та засміченням. Це створюватиме відстрочену потенційну небезпеку для людей та довкілля. У зв'язку з цим постає питання про те, чи нестиме відповідальність такий землеволоділець за бездіяльність щодо відновлення своїх земель.

Усі ці та інші питання мають знайти своє належне законодавче регулювання з урахуванням складних обставин воєнного та післявоєнного часу. Слід зазначити, що залежно від обраного ступеню імперативності, який буде закладений в основу такого майбутнього регулювання, залежатиме в значній мірі вирішення спірних ситуацій. Зокрема, домінування імперативних вказівок суттєво зужує потенційне застосування альтернативних способів вирішення спорів; тоді як ухил у диспозитивність – розширить можливості позасудового вирішення спорів щодо відновлення земель. Як було встановлено нами у попередніх дослідженнях, «найбільший потенціал до ефективного вирішення в рамках медіації мають ті земельні спори, в яких переважає приватноправова складова. Реальну медіабельність публічно-правових земельних спорів суттєво знижує синергетична дія кількох складних аспектів, а саме: загроза порушення антикорупційного законодавства та вимушена деформація основоположних принципів медіації (добровільності, конфіденційності, самовизначення) в силу участі в процедурі органу державної влади або органу місцевого самоврядування» [16].

Державна підтримка. Надзвичайно важливою є протекційна складова комплексного забезпечення післявоєнних земельно-відновлювальних заходів. З одного боку, це пояснюється високою вартістю робіт із розмінування, які важким тягарем лягають на вітчизняний агробізнес, що і так переживає чергову кризу. З другого боку, державна підтримка здатна простимулювати відновлювальні заходи, тим самим прискоривши очищення земель та повернення продуктивних угідь в активний обробіток. Крім цього державна підтримка завжди виконує не менш важливу сигнальну функцію, адже дає імпульс економіці, вказуючи на дійсно актуальні та суспільно затребувані проекти. Зокрема, зацікавленість держави, що проявляється шляхом надання підтримки, вказує сільськогосподарським товаровиробникам на активну позицію публічного управління щодо якнайшвидшого відновлення нормальної роботи вітчизняного агробізнесу.

Аналіз сучасного агропротекційного законодавства демонструє уже деякі зроблені кроки, які переслідують мету не лише фінансово підтримати виробників у складний воєнний час і зберегти їх функціонування в несприятливих

умовах, але й стимулювати їхнє якнайшвидше безпечне повернення до звичайного режиму землеробства на територіях, що прямо постраждали від ведення бойових дій. Серед таких агропротекційних механізмів слід виокремити деякі, що прямо пов'язані із відновленням сільськогосподарських земель:

1) *тимчасове звільнення від плати за землю та єдиного податку четвертої групи.* Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року запровадив першу серйозну пільгу, яка полягала у тому, що сільськогосподарські товаровиробники тимчасово звільняються від плати за землю (земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності) за земельні ділянки (земельні частки (паї)), що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями, та перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, а також за земельні ділянки (земельні частки (паї)), визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди [17]. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» від 11.04.2023 року [18] було звільнено сільськогосподарських товаровиробників від обов'язку сплачувати єдиний податок четвертої групи, оскільки він органічно прив'язаний саме до використання земельних ділянок.

Запроваджуючи податково-правові пільги, законодавець намагається додатково та негосподарськи продемонструвати розуміння конкретних проблем тих аграріїв, земельні ділянки яких через розміщення у визначених місцях не можуть оброблятися;

2) *окрема бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь* сільськогосподарського призначення для провадження сільськогосподарської діяльності на територіях, на яких завершено ведення бойових дій, та на територіях, тимчасово окупованих яких завершено (у розмірі 8 тис грн на 1 га) [19]. Для порівняння: аналог цієї субсидії, що розраховується для усіх інших сільськогосподарських угідь, становить у два рази меншу суму. У такий спосіб нормотворець стимулює якнайшвидше відновлення сільськогосподарських земель у регіонах, найбільш постраждалих від безпосереднього ведення воєнних дій;

3) *часткове відшкодування витрат на розмінування.* Усвідомлюючи критичну проблему, пов'язану із засміченням сільськогосподарських земель, нормотворець розробив спеціальний агропротекційний механізм, спрямований на прискорення процесу розмінування сільськогосподарських земель та полегшення для аграріїв фінансового тягаря таких робіт. Законом України «Про державний бюджет України на 2024 рік» було виділено 3 млрд грн на фінансування заходів із розмінування територій [20]. Використання цих бюджетних коштів вимагало додаткового нормативно-правового забезпечення, яке втілювалося в постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення» від 12 березня 2024 р. № 284 [21]. Лаконічно суть передбаченого урядом механізму можна звести до такого: держава оплачує 80% вартості розмінування сільськогосподарських земель, що здійснюється за ініціативою сільськогосподарського товаровиробника.

Важливо, що розмежування агропротекційних процедур проводиться залежно від моменту проведення розмінування: до та після 15 квітня 2024 року. При цьому залежно від періоду розмінування встановлюються певні відмінності в процедурі подання заявок на компенсацію та порядку виплати суми підтримки. Зокрема, звернення за компенсацією робіт, проведених раніше, відбувається просто шляхом подання пакету підтверджуючих документів на встановлену електронну адресу. Натомість державна підтримка розмінування, яке проводиться після 15 квітня 2024 року, відбувається за допомогою функціоналу Державного аграрного реєстру, за активної участі спеціальних суб'єктів та проходження процедури публічних закупівель.

Аналізуючи указаний урядовий акт, можна виявити, що назва та зміст агропротекційного заходу не співпадають повною мірою: а) щодо розмінування земельних ділянок у період до 15.04.2024 року правовий механізм підтримки є суто компенсаційним (виробник самостійно замовив та оплатив роботи з розмінування власних ділянок, а потім держава, виходячи з розгляду підтверджуючих документів, виплачує цьому виробнику суму в розмірі 80% понесених ним витрат); б) щодо розмінування земельних ділянок у період після 15.04.2024 року можна констатувати відсутність компенсаційних ознак, адже: сільськогосподарський товаровиробник оплачує лише 20% суми, при цьому бюджетні кошти у розмірі 80% вартості виплачуються не виробнику, а оператору протимчасової діяльності. На наш погляд, запропонована агропротекційна

конструкція більш схожа на співфінансування.

Можна спостерігати деякі особливості в окресленому колі адресатів підтримки. По-перше, отримати підтримку мають право «сільськогосподарські товаровиробники», під якими розуміються «юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми або фізичні особи – підприємці, які виробляють товарну сільськогосподарську продукцію на земельних ділянках сільськогосподарського призначення, які перебувають у їх власності та/або у користуванні». Таким чином, аналізована урядова постанова використовує популярний юридичний термін «сільськогосподарський товаровиробник», але надає йому специфічне змістовне наповнення. По-друге, право на підтримку отримують лише ті особи, яких за аналогією з законодавством ЄС можна назвати «активними» виробниками: вони ведуть товарну діяльність, тобто вирощують сільськогосподарську продукцію на продаж. Це означає, що багато дотичних суб'єктів залишаються поза підтримкою. Наприклад, власник земельної ділянки сільськогосподарського призначення, який не є товаровиробником (обробляє її для власних споживчих цілей або ж не обробляє її зовсім, передаючи таку ділянку в користування), не має права на підтримку за механізмом компенсації витрат на гуманітарне розмінування. Як цілком слушно зауважують Т.С. Новак і В.В. Шовкун, «поза увагою залишились виробники сільськогосподарської продукції, що не мають статусу юридичної особи чи фізичної особи – підприємця». Підтримуємо пропозицію учених щодо напрацювання порядку компенсації гуманітарного розмінування земель сільськогосподарського призначення особистих селянських господарств, врахувавши особливості правового статусу таких суб'єктів [22].

Невід'ємними учасниками аналізованої агропротекційної конструкції також виступають: Центр гуманітарного розмінування, Центр протимінної діяльності, уповноважені банки, сертифіковані оператори протимінної діяльності. Особливі функції нормотворець покладає на Центр гуманітарного розмінування, який виступає розпорядником бюджетних коштів, перевіряє заявки сільськогосподарських товаровиробників, здійснює публічну закупівлю робіт з розмінування, укладає договори з операторами протимінної діяльності, представляючи інтереси виробника, тощо. В обраному банку сільськогосподарський товаровиробник відкриває рахунок, на який вносить свої 20% вартості робіт за договором, що укладений Центром гуманітарного розмінування із сертифікованим оператором протимінної діяльності в результаті проведення процедур публічних закупівель. Після цього на даний банківський рахунок надходять бюджетні кошти у розмірі 80% договірної вартості. Як

тільки уся сума наявна на вказаному рахунку та зарезервована, оператор починає роботи з розмінування. Після завершення та остаточного прийняття робіт оператор отримує призначену плату, що зберігалася на банківському рахунку.

Висновки. Юридичне питання післявоєнного відновлення сільськогосподарських земель розглянуто в трьох взаємопов'язаних аспектах: 1) у *теоретичному аспекті* – визначено ознаки самостійності розмінування як окремого різновиду основних заходів відновлення земель та запропоновано відобразити цю особливість у законодавстві, чим підкреслити та посилити інтеграцію земельного, аграрного, екологічного законодавства та законодавства про протимінну діяльність; 2) у *практичному аспекті* – окреслено потенційні підстави для виникнення спорів у сфері післявоєнного відновлення земель та встановлено зв'язок між ступенем диспозитивності законодавчого забезпечення та вірогідністю компромісного вирішення таких спорів у порядку медіації; 3) у *протекційному аспекті* – виявлено та охарактеризовано сучасні механізми державної підтримки відновлення земель, що найбільше постраждали в результаті ведення бойових дій (надання податкових пільг, дотацій, часткової компенсації витрат на розмінування). Зроблено висновок про необхідність розробки системного спеціального законодавчого забезпечення відносин із післявоєнного відновлення сільськогосподарських земель із урахуванням указаних аспектів цієї багаторівневої проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гавриш Н.С. Правовий режим ґрунтів в Україні: дис... докт. юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2018. 437 с.
2. Дейнега М.А. Правове регулювання меліорації земель сільськогосподарського призначення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2012. 19 с.
3. Донець О.В. Еколого-правові засади та безпекова складова повоєнного відновлення ґрунтів в Україні. *Актуальні проблеми земельного, аграрного та екологічного права в умовах сучасних викликів і загроз*: матеріали круглого столу (Харків, 12 травня 2023 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2023. С. 192–197.
4. Єрмоленко В.М., Курило В.І. Правове забезпечення охорони та раціонального використання земельних ресурсів: навч. посіб. Київ: Магістр-XXI ст., 2007. 248 с.
5. Корнієнко Г.С. Проблемні питання концепції нової аграрної політики як складової повоєнного відновлення України. *Агробізнес і сталий розвиток: стратегія стійкості і відродження*: збірка матеріалів та тез доповідей учасників панельної

- дискусії VIII Харківського Міжнар. юрид. форуму (Харків, 27 вересня 2024 р.) / за ред. Т.В. Курман, Ю.Ю. Бакай. Харків, 2024. С. 65–68.
6. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос, 2011. 688 с.
 7. Курман Т.В. Сталий розвиток і агробізнес: правові форми взаємодії на шляху повоєнного відродження агросфери. *Агробізнес і сталий розвиток: стратегія стійкості і відродження*: збірка матеріалів та тез доповідей учасників панельної дискусії VIII Харківського Міжнарод. юрид. форуму (Харків, 27 вересня 2024 р.) / за ред. Т.В. Курман, Ю.Ю. Бакай. Харків, 2024. С. 96–101.
 8. Місінкевич А.Л. Правове забезпечення рекультивації земель в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2014. 17 с.
 9. Новак Т.С. До питання правового забезпечення розмінування земель сільськогосподарського призначення. *Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. кругл. столу (Хмельницький, 31 травня 2024 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 41–43.
 10. Носік В.В. Правовий режим землі в умовах війни: охороняти, обороняти, приватизувати чи продавати? *Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. кругл. столу (Хмельницький, 31 травня 2024 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 43–45.
 11. Шарапова С.В. Правові засади охорони, збереження та відновлення земель. *Агробізнес в умовах агроекоциду: сучасні виклики, проблеми відповідальності та уроки сталості*: збірка матеріалів та тез доповідей учасників панельної дискусії VII Харківського міжнар. юрид. форуму (Харків, 29 вересня 2023 р.) / за ред. Т.В. Курман, В.П. Станіславського. Харків: Юрайт, 2023. С. 183–187.
 12. Шульга М.В., Шульга А.М. Актуальні правові проблеми охорони земель в Україні. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО»*. 2023. Вип. 37. С. 130–144.
 13. Лісова Т.В. Теоретичні проблеми правового забезпечення відновлення земель: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2021. 40 с.
 14. На розмінованих землях України вже можна виростити 1 млн т зерна. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html (дата звернення: 01.10.2024 року)
 15. Лейба Л.В. Правове регулювання вирішення земельних спорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2005. 19 с.
 16. Харитоновна Т.Є., Григор'єва Х.А. Медіабельність земельних спорів на прикладі спорів щодо відновлення сільськогосподарських земель. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2024. Вип. 70. С. 62–66.
 17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 63.
 18. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Закон України від 11.04.2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 68. Ст. 237.
 19. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.2022 року. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 182.
 20. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. №№ 97–100. Ст. 393.
 21. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення: постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2024 р. № 284. *Урядовий кур'єр*. 2024. № 56.
 22. Новак Т.С., Шовкун В.В. Визначення шкоди, завданої землі, внаслідок збройної агресії та бойових дій: правові питання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 276–281.